

Raymond
H. Hausoul

Waarom gebruikt Jezus speeksel bij genezingen?

De evangeliën vermelden dat Jezus drie keer speeksel bij een zieke gebruikt: bij een doofstomme steekt Jezus zijn vingers in de oren, spuugt Hij vervolgens en raakt Hij de tong van de man aan (Mar.7:33), een blinde spuwt Hij in zijn ogen (8:22-26) en bij een blindgeborene spuugt Hij op de grond, maakt Hij met speeksel wat modder en strijkt Hij dit op de ogen van de blinde (Joh.9:1-7). Waarom doet hij dit? Dit artikel bespreekt de belangrijkste redenen die uitleggers naar voren brengen.

Speeksel in de oudheid

In de oudheid dacht men dat lichamelijke elementen een bijzondere kracht bezaten. Bijna overal geloofde men dat speeksel, bloed (vooral menstruatiesbloed), urine, uitwerpselen, nagels, haren en dergelijke genezing konden brengen. Volgens het bijgeloof was speeksel bijzonder krachtig zowel om goed als om kwaad te doen. Algemeen dachten de volken rondom Israël dat het speeksel dat de mens verliet, de ziel van 's mensen oorsprong met zich meedroeg. Volgens de Romeinse historicus Suetonius liet het speeksel van keizer Vespasianus zich op die manier voor medische doeleinden gebruiken: 'Een blinde en verlamde uit het volk kwamen samen tot hem toen hij in het gerechtsgebouw zat. Zij smeekten hem om hulp voor hun ziektes, omdat [de god] Serapis hen in een droom beloofd had dat ze op die manier zouden worden genezen. De god had verklaard dat Vespasianus de ogen van de blinde zou openen als hij erop

zou spugen en dat hij de benen van de verlamde hun kracht zou geven als hij deze zou aanraken met zijn hiel. Vespasianus had weinig geloof dat dit zou gebeuren. Hij weigerde hieraan gehoor te geven. Zijn vrienden haalden hem echter ertoe over dit toch te doen. Dat gebeurde met succes voor het grote publiek' (Suetonius, *Vita Vespasian*, 7). Plinius de Oudere schrijft in zijn *Naturalis Historia* eveneens over deze toepassingen van speeksel. Speeksel is van invloed in de bestrijding van vergif, in het afschrikken van slangen en tegen lichamelijke aandoeningen. Wie speeksel achter iemands oor strijkt, kalmeert hem geestelijk (28.5.25). Wie op iemand met een epileptische aanval spuugt, brengt de zieke tot rust (28.4.35-39).

Dit soort gedachten vinden we ook in het jodendom. Oogproblemen zouden te verhelpen zijn door speeksel: 'Het speeksel van de eerstgeborene van een vader geneest [van oogziekten], maar het speeksel van de eerstgeborene van een moeder geneest niet' (*b. Baba Bathra* 126b). Ook op andere zieke lichaamsdelen is het mogelijk speeksel te spugen, zodat er genezing kan optreden of demonen worden uitgedreven (*b. Sanhedrin* 28b). Door de frequente toepassing van speeksel als magisch ritueel bij genezing en bevrijding, riepen de rabbijnen dit gebruik later een halt toe.

In het verleden klonken verschillende antwoorden op de vraag waarom Jezus speeksel gebruikt. De meest gehoorde zijn: (1) het speeksel heeft een medische functie; (2) Jezus volgt het volksgeloof en hoopt er geloof mee op te wekken

bij de zieke; (3) Jezus gebruikt het speeksel om het fysieke contact te benadrukken; en (4) het speeksel verwijst symbolisch naar een diepere geestelijke waarheid. We zullen deze antwoorden een voor een bespreken.

Speeksel als medicijn

Als het speeksel diende als medisch hulpmiddel, zou het bij de doofstomme de mondholte bevochtigen, waardoor deze beter kon slikken, spreken, smaken en ruiken. Ook bevat speeksel histatine (eiwit) dat een anti-microbiële en anti-schimmelwerking heeft en de bacteriële proteasen afremt. Toch blijft het de vraag in hoeverre dit daadwerkelijk van belang is in de genezing die Jezus verricht. Van een echte medicinale behandeling is immers geen sprake. Jezus raakt met zijn speeksel slechts de tong van de doofstomme aan. Hierbij is te denken aan een kleine hoeveelheid en geen kom vol met speeksel. Het gaat ook veel te ver om hierin een parallel te zien met hedendaagse oogdruppels. De blinde dient zich eerst nog te wassen in de vijver van Siloam. Pas daarna ontvangt hij het zicht. De medicinale werking van het speeksel is daardoor te verwaarlozen in de drie situaties.

Magische kracht

Een tweede mogelijkheid is dat Jezus het speeksel toepast, omdat er in zijn tijd magische krachten aan speeksel worden toegeschreven. Jezus gaat dan uiterlijk mee met het bijgeloof van die dagen. Hiermee maakt Jezus de zieke dan attent dat hij gaat genezen. Doordat Jezus speeksel uit zijn eigen mond neemt en deze gebruikt om de tong van de doofstomme of de ogen van de blinden aan te raken, verwacht de zieke genezing door Jezus' kracht. Door het gebruik van het speeksel wil Jezus de aandacht van de zieke op hem richten, wat is te vergelijken met de aanraking van een zieke door Jezus' hand. Een voorbeeld hiervan zien we in de genezing van de blindgeborene. Johannes merkt in zijn evangelie op: 'Na deze woorden spuwde Jezus op de grond. Met het speeksel maakte Hij wat modder. Hij streek die op de ogen van de

blinde' (9:6). Dit gebeuren roept associaties op met Asclepius, de Griekse god van de genezing. In een inscriptie vernemen we hoe deze een blinde met één oog geneest. Hij vormt hiervoor uit klei een 'oogbal' en plaatst die in de lege oogholte, waarna de blinde weer kan zien.¹ Toch roept deze verklaring vragen op als we beseffen dat de vroege christenen zich negatief uitlieten over de magie in hun tijd. In hoeverre is het trouwens mogelijk om bij deze uitleg het geloof van de zieke volledig op God gericht te laten zijn? Wie in de voetsporen van het volksgeloof treedt, richt de aandacht veel meer op de afgoden en het geloof in natuurkrachten dan op de ware God van Israël. Zowel het Nieuwe als Oude Testament wijzen dit soort syncretisme af.

Fysiek contact

Een derde mogelijkheid is dat het speeksel een fysiek contact creëert tussen Jezus en de zieke. Door dit contact toont Jezus zijn barmhartigheid aan de zieke. Bij de doofstomme kan dit van belang zijn, aangezien hij niet kan horen wat Jezus zegt. Toch komt deze vorm van fysiek contact zoeken vreemd over. Het aanraken van een ander met je eigen speeksel kent in het algemeen niet de betekenis van een liefdevolle genegenheid. Zo ziet de Bijbel het speeksel en spugen van een mens telkens als negatief, onrein, vernederend en oneervol: 'Als zo'n man iemand die rein is bespuwt, moet deze zijn kleren en zichzelf met water wassen en blijft hij tot de avond onrein' (Lev. 15:8), 'Van afschuw deinzen ze terug voor mij en niets weerhoudt hen mij in het gezicht te spuwen' (Job 30:10), 'Ik heb mijn rug blootgesteld aan mijn folteraars, wie Mij de baard uittrokken, bood Ik mijn wangen aan. Ik heb mijn gezicht niet verborgen toen ze Mij beschimpten en bespuwden' (Jes. 50:6). Er is geen enkel voorbeeld uit het Oude Testament te noemen waar het spugen positief wordt geduid. Dit negatieve element komt ook naar voren in de bespuging die Jezus in zijn lijdensweek moet doorstaan (Mat. 26:67; 27:30) en bij de Galaten die Paulus juist niet hadden veracht of bespuugd (Gal. 4:14).

Symbolische daad

Een vierde mogelijkheid is om in het speeksel een diepere symbolische betekenis te zien. De kerkvader Ambrosius van Milaan (339–397) ziet het speeksel bij de blinde in Marcus 8:22 als een prototype van de waterdoop. Verder zijn er meerdere kerkvaders die in Jezus' keuze om bij de blindgeborene speeksel en klei te vermenen, een symbolische verwijzing zien naar de schepping van Adam. Volgens de Septuaginta en de Dode Zeerollen formeerde Jahweh Adam in Genesis 2:7 namelijk niet uit 'stof', maar uit 'klei'. Die gedachte sluit aan bij de illustratie van de profeet Jeremia, dat Jahweh de pottenbakker is die de mens als klei formeert (18:6). Zoals God de mens in het verleden formeerde, formeert Jezus nu nieuwe ogen voor de blindgeborene. Deze relatie met het scheppingsverhaal is nog te onderbouwen door de verwijzingen naar de dag, de nacht en het licht, die in beide teksten voorkomen (Joh.9:4–5; Gen.1:1–3).

Toch moeten we vaststellen dat het speeksel in deze discussie onvoldoende tot zijn recht komt. Het is enkel mogelijk om in de Egyptische en Babylonische beschrijvingen van de goden parallellen te zien. Daar vernemen we dat de goden spuug en modder gebruiken om de schepping te formeren. In de joodse literatuur daarentegen vinden we enkel parallellen in de klei die Jahweh gebruikt om de mens te scheppen.² Ramsey Michaels verwerkt dit gegeven en stelt daarom dat het accent bij de genezing van de blindgeborene op de klei valt en niet op het speeksel.³ Dit accent komt echter niet naar voren in de bijbeltekst. Er is eenvoudig sprake van Jezus die klei en speeksel met elkaar mengt en dit op de ogen van de blindgeborene wrijft. De parallel die nog het meest in de buurt komt van de genezing van de blindgeborene, vinden we in het joodse boek Tobit. Daar vernemen we dat Tobit een blinde met visgal zalft om genezing te vinden (11:3). Een andere mogelijkheid is om in het speeksel een verwijzing te zien naar het spreken van God en te verwijzen naar Deuteronomium 8:3b: 'Zo maakte Hij u duidelijk dat een mens niet leeft van brood alleen, maar van alles wat de mond

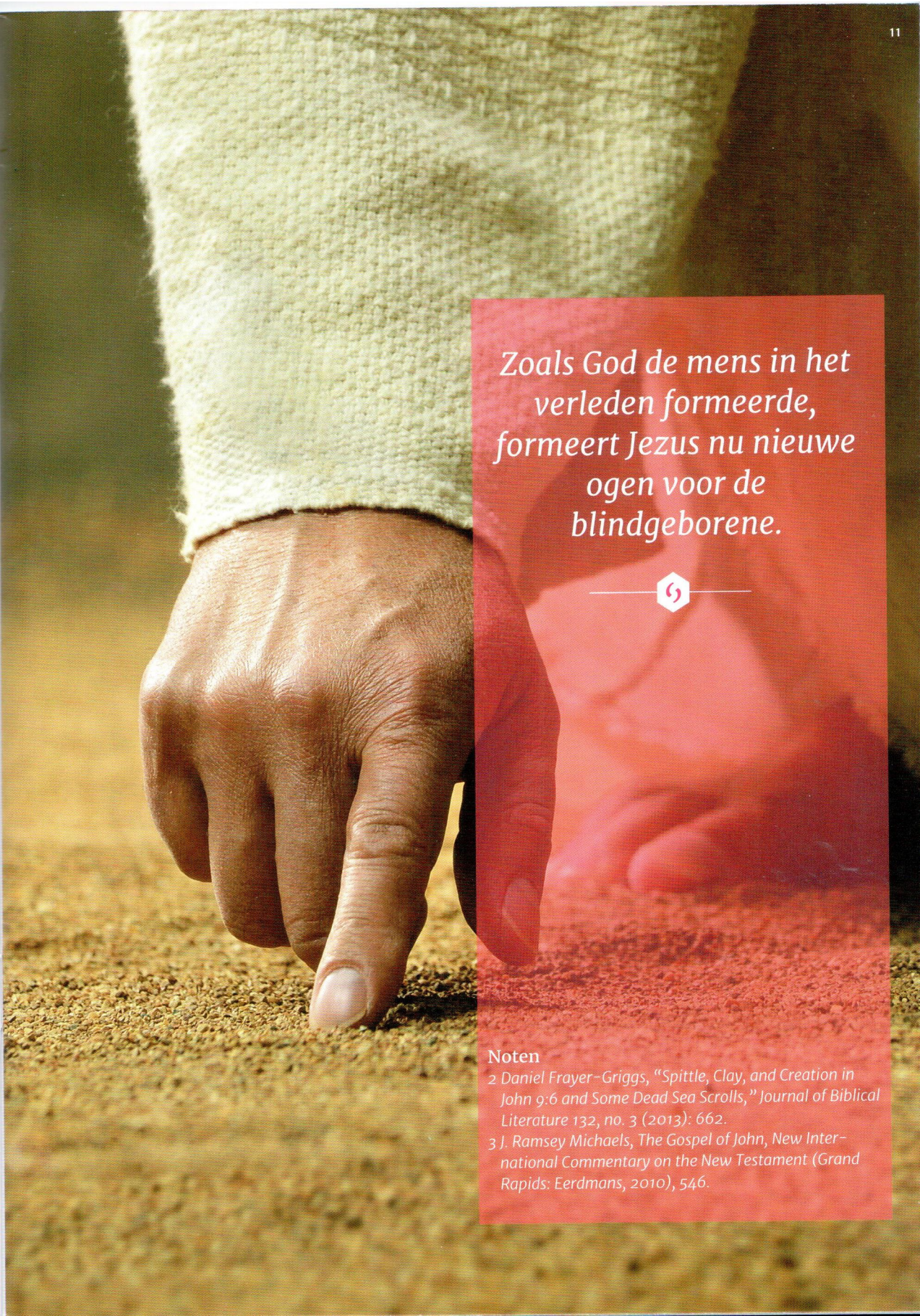
van Jahweh voortbrengt.' Het nadeel bij deze gedachte is dat speeksel nergens in relatie wordt gebracht met het spreken van God.

Bij de symbolische verklaringen komen zodoende dezelfde moeilijkheden naar boven als bij de eerdere verklaringen: speeksel kent doorgaans in de Bijbel een negatieve betekenis. Het ligt daarmee niet voor de hand om in het speeksel een verwijzing te zien naar positieve zegeningen, zoals bijvoorbeeld de waterdoop of het scheppen van iets nieuws.

Conclusie

Een duidelijk antwoord op de vraag waarom Jezus speeksel gebruikt, hebben we helaas niet gevonden. Ook het tegenwoordig veel gehoorde antwoord dat het speeksel slechts een voorspel is om hoop aan de zieke te geven, bevredigt niet echt. De bronnen die hiervoor worden aangehaald zijn van latere datum en stammen uit een andere context. Het blijft voor ons onduidelijk waarom Jezus speeksel gebruikt bij bepaalde genezingen.

De vraag mag gesteld worden of het erg is dat we hierover geen duidelijkheid hebben. Hierop kunnen we een relativerend antwoord geven. Speeksel is namelijk slechts een van de tastbare middelen die Jezus gebruikt. We lezen ook over aanraking, zalving en handoplegging. Het verschil hiermee is echter wel dat speeksel elders in de Bijbel een negatieve connotatie heeft, terwijl aanraking, zalving en handoplegging die niet hebben. Verder laat zich concluderen dat het speeksel, in de drie door ons besproken genezingen, niet het definitieve middel tot genezing is. In alle drie de gevallen volgt er iets op wat de genezing teweegbrengt. Bij de doofstomme is dat het machtswoord van Jezus (Mar.7:34), bij de blinde is dat de tweede handoplegging (Mar.8:25) en bij de blindgeborene is dat het wassen in de vijver van Siloam. Pas nadat deze zaken gedaan zijn, is de zieke genezen.

Zoals God de mens in het
verleden formeerde,
formeert Jezus nu nieuwe
ogen voor de
blindgeborene.

Noten

- ² Daniel Frayer-Griggs, "Spittle, Clay, and Creation in John 9:6 and Some Dead Sea Scrolls," *Journal of Biblical Literature* 132, no. 3 (2013): 662.
- ³ J. Ramsey Michaels, *The Gospel of John*, *New International Commentary on the New Testament* (Grand Rapids: Eerdmans, 2010), 546.